

sohasem fogott csak egyetlen tanárt is üldözőbe személyes gyűlöletből vagy ellenszenvből.

Bármennyire összekészálta tehát a végzet Békési Gyulának élete fonala végét, bármennyire elhomályosult halála előtt a neve, talán önhibájából, talán s még inkább ellenségei rosszakaratából, a debreczeni ev. ref. főgymnasium, a debreczeni tankerület, a protestáns középiskolák, sőt az egész magyar tanügy csak hálás elismeréssel emlékezhetik róla, csak mély fájdalommal jegyezheti föl e korai veszteséget.

KARDOS ALBERT.

IRODALOM.

Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci Rend.* (Budapest, 1896. nagy 4. r., IV + 506. l.)

A millennaris ünnep irodalmi emlékei közt bizonyára előkelő helyet fog elfoglalni az a fényes kiállítású quart kötet, mely hiteles adatok alapján, művészi illusztrációkkal s a leghivatottabb szerzők közreműködésével, egységes képből tünteti fel a hazai ciszterci Rend történetét, közhasznú tevékenységét az oktatás- és nevelésügy, a tudomány és irodalom, a lelkészkedés s a gazdaság terén. Az Emlékkönyv, melynek technikai kiállítása is minden ízében hazai termék, valóban imponáló módon tanuskodik a mellett, hogy a Rend hűségesen kezelte azt a szellemi, erkölcsi és anyagi tőkét, melyet az ország reá bízott.

A ciszterci Rend nem tartozik a par excellence tanító rendek közé, s tanítással nálunk csak a múlt század utolsó negyedében kezd foglalkozni, midőn a Jézus-társaság eltörlésével a gymnasiumi tanerők száma jelentékenyen megfogyatkozott. A Rend virágzása Európaszerte a XIII. század első felére esik, s a ciszterci apátságok az ország különböző részein különösen a gazdasági fejlődésnek voltak hatalmas tényezői. Gazdag tapasztalatukat, szakismereteiket francia földről, a Rend születéshelyéről, hozták magukkal, s a hol csak megtelepültek, a vadon erdőt, a

* Az Emlékkönyvet *Vajda Ödön* zirczi apát megbízásából *Békefi Remig* dr., a Rend történetirója szerkesztette, egyes részeit ugyanő, továbbá *Kassuba Domokos*, *Werner Adolf* dr., *Inczédy Dénes*, *Szenczy Győző*, *Piszter Imre* dr., *Szabó Otmár* és *Lővárdy Alajos* írták, czimképét *Benczúr Gyula* tervezte. A szöveget nagyszámú illusztrációk kísérik: a rend iskolái, templomai, házai, jelvényei, telepei, régibb nevezetes tagjai stb. Az emlékmű melyet *Hornýánszky Viktor* sajtója állított ki, könyvtári forgalomba nem kerül.

kietlen, mocsáros vidéket valóságos paradicsommá varázsolták. Egyszerre századokkal vitték előbbre gazdasági kulturánkat, s Zircz a Bakony rengetegében, Pilis a Pilishegy lábánál, Savnik a Szepességben, Czikádor a Sárvíz mocsarainál s Apátfalva a Bükkben ma is minden panegyrikusnál ékesszólóbban hirdetik azt a hatalmas munkát, melyet a derék szerzetesek végeztek, ép oly perseverantiával és önmegtadással, mint az amerikai squatter, a ki bibliájával kezében neki vált a végtelen prairie-nek, s harczot víva barbárokkal s a természet erőivel, a civilisációnak új tűzhelyet teremt.

A tatárjárás romlást hoz a cisztercezi apátságokra is. A súlyos csapást nem tudják többé kiheverni. Mátyás idejében a Rend élete hazánkban már csak nyomorú tengődés. A nagy király több ízben kísérletet tesz az apátságok újjászervezésére, s törekvéseit részben siker koronázza. A hazai cisztercezi kolostorok benépesítése ezúttal német szerzetesek által történik, kik a meglazult fegyelmet lassankint helyreállítják. De Mátyás halála után az alig lábraállt apátságok újra hanyatlásnak indulnak s legnagyobb részök «commendatorok» kezébe jut, kik csak a czímet viselik s a jövedelmet húzzák. Ily állapotban találja őket a mohácsi vész, s a török hódoltság jó egy századra kiszorítja a Rendet az országból. A XVII. században Zircz, a XVIII. század elején Pilis és Pásztó feltámadnak ugyan halottaikból, de az előbbi a sziléziai Heinrichauval, az utóbbi a morvaországi Wellehráddal kerül egy fő alá, s mindkettőben idegen befolyás jut uralomra. Hosszú viszontagság és vizsályok után előbb a pilis-pásztói, később a zirczi apátságnak sikerül önállóságát visszavínia, s a hármas apátság végre 1814-ben egy fő alatt egyesül. A hetvenes évek végén a szent-gothárdi apátság is a Rend kezére bír, s ugyanekkor veszik át a cisztercziek a már régebben vezetésük alatt álló egri, székesfehérvári és pécsi főgymnasium mellé a negyediket, a bajait.

Mai napság a magyar cisztercezi Rend a középiskolai tanítást tekinti fő hivatásának, s e tekintetben az összes cisztercezi Rendek közt egyedül áll. A pilis-pásztói cisztercziek már néhány évvel a Jézus-társaság eltörlése után átvették az egri gymnasiumot, de végleges otthont Egerben csak 1802-ben alapíthattak. Egy évtized mulva a zircziek előtt is megnyílt az oktatás mezeje: a székesfehérvári és pécsi gymnasium vezetését a kormány rájuk bízta, úgy hogy a hármas apátság egyesülése évében három középiskola van már a cisztercziek kezén. Mindenütt a jezsuiták nyomába lépnek, de a jezsuiták szellemét, hagyományait, módszerét nem veszik át az inventariummal. Nem lévén erős centralizált szervezetök, mint a Jézus-társaságnak, minden időhöz s a változott viszonyokhoz bölcsen alkalmazkodnak. Meg tudnak férni minden kormányrendszerrel, a nélkül, hogy a rendszer rabszolgáivá vagy imádóivá len-

nének. Megértik a nemzet aspiratióit s a kor szellemét, de a népszerű eszmeáramlatok által nem ragadtatják el magokat. A magyar nyelv művelésének fontosságát már a század elején hangsúlyozzák, s intézeteikben magyar a legtöbb studium nyelve jóval előbb, semhogy az országgyűlés azt törvényül decretálja. Pécs és Fehérvár idegen ajkú polgárságának magyarosításában jelentékeny részek van, s joggal nevezték a ciszterciek házát és gymnasiumát az egykor német Pécs városában a magyarság oázisának. Nem hangoztatják a hazafias harsány phrasisokat, s a türelmetlen kurucz magyarság olcsó babérait, nem áhitozzák. «Nemzetiség terén a szelíd, nyájas bánásmód, igazságos eljárás hódít», írja egy cisztercezi igazgató az apátnak, s ez igazságot sok magyar politikusnak is jó volna szem elől nem tévesztetni.

A változó tanrendszerek és egyre fokozódó követelmények daczára is, melyek gyakran súlyos terheket róttak a Rend kormányára, a ciszterciek mindig magas színvonalon tudták tartani iskoláikat. Facta loquuntur. Az alkotmányos æra alatt valamennyi iskolaépületök újjalakítottak vagy újra épült. Az iskolák elhelyezése és berendezése ma már teljesen kielégítő. A könyv- és szertárak ellátásában a Rend nem kímél semmi áldozatot. Az egri és székesfehérvári ház könyvtára számot tesz a középiskolai könyvtárak közt; amannak kötetszáma a 10,000-et, ezé a 15,000-et meghaladja. Rendkívül gazdag az egri gymnasium természetrajzi gyűjteménye (több mint 15,000 állat, 8000 szárított növény, stb.), de a szertárak állandó fejlődése, gyarapodása szembetűnő a többi intézeteikben is.

A ciszterciek papi és tanári kiképzése 1889 óta, midőn Zirczen a hittudományi intézet megszűnt, az e célra berendezett budapesti rendházban történik. A növendékek itt négy év alatt végzik el hittudományi tanulmányaikat, s ugyanazon négy év alatt az egyetemi nyilvános előadásokat is hallgatják, mint rendes hallgatók. A theologiai tárgyak egy részét magyar nyelven adják elő, s az első- és másodéves növendékek, hogy a papi és tanári studiumot párhuzamosan folytathassák, az egyetemen a megszabott 20 óra helyett csak 12 óra hallgatására vannak kötelezve. A tanári kar négy tagból áll, s ezek egyike egyúttal az igazgató és házfőnök teendőit is ellátja. A szaktanulmányok sikeres végzése érdekében az intézetnek alkalmas könyvtára van, melynek gyarapítására évenként 500 forintot fordítanak. Gondoskodtak arról is, hogy a növendékek a német és francia nyelvet magában az intézet kebelében gyakorlatilag elsajátíthassák s a zenében is oktatást nyerhessenek.

A hittudományi és tanárképző intézet, melynek felállítása és szervezése Supka Jeromos érdeme, forduló pontot jelöl a Rend történetében. A tanári succrescentia kérdése, mely a hetvenes és nyolcvanas években annyi gondot okozott a Rend vezetőinek, immár a megoldás stadiumába

jutott, s a fiatal tanári nemzedék, mely a hit és tudás új forrásain növekedve, évről-évre szaporodik, erős biztosítékot nyújt a jövőre. Nemes önérzettel mondhatja el mindenik az új évezred küszöbén, hogy a terület, a melyhez tartozik, derekasan kivette részét a nemzet évezredek culturalis munkájában, s hogy számot tarthat az elismerés, a hála koszorújára azon a nagy ünnepen, melynek örömtüzeit látjuk kigyulni mindenfelé, s mely a lelkesedés mámora közepett aggodalmat lop szívünkbe, mert új küzdelmek, új megpróbáltatások, s talán szenvedések kezdete.

HAVAS ADOLF.

Gyomlay Gyula dr. : Szemelvények P. Cornelius Tacitus nagyobb történeti műveiből. Budapest, Eggenberger, 1894. Ára 1 frt 20 kr.

Iskolai könyvről általános benyomások, futólagos olvasás alapján nagyon bajos ítéletet mondani; azonban a czímbebeli könyvről egy évi használat és gondos megfigyelés után nyilváníthatom véleményemet. Alaposabb, megfontoltabb, megérleltebb magyarázatos classicus kiadásunk alig van iskolakönyv-irodalmunkban. A ki ennek a könyvnek fonalán olvastatja Tacitusnak u. n. Évkönyveit és Történeteit, az könnyűvé teszi a legnehezebb gymnasiumi latin classicusnak értelmes olvasását, méltó betetőzést nyújtja benne és általa latin tanításunknak; művelődéstörténelmi, nyelvtörténeti, bölcséleti, mélyebb belátásra segíti tanítványait, végre minden oly szükséges és hasznos tudnivalónak birtokába juttatja őket, a mik egyébként csak időrabló tollba-mondással s folytonos magyarázgatással, legfőlebb fogyatékosan és homályosan válhatnának tulajdonukká az auctor olvasása közben. Bárcsak mi, meglelt tanárok is ily gazdag tartalmú könyvet kaptunk volna kezünkbe annak idején, bizonyára jobban megszeretjük vala a majdnem a brincsba szorított fejjel olvasható Tacitust.*

Alaposan meg van magyarázva Gyomlay kiadásában majd minden dolog, és szemes tanító kezében még kifejezőbbekké lesznek a könyv adatai, ha t. i. néhány adalékkal vagy kiegészítő szóval eltünteteti rólok az esetleges hiányt, mely az egyéni szűkszávúságból eredhet. Főlős dolgot úgyis keveset találni a könyvben, s iskolai szempontból csak a benne levő adatokat kell vallatóra fogni, hogy a tanító évenként akár az egész könyvet is feldolgozhassa, ha t. i. jobb osztálylyal rendelkezik; sőt nem képzelek gyöngé osztályt sem, mely e kiadás jó részével meg ne birkóz-

* V. ö. Vagács-Schiebinger Irályképzőjének Muretusból fordított idevágó gyönyörű szakaszát (Tacitus olvasásáról, 273—281. l.), szintűgy Blair Hugó Leczkéinek fejtegetéseit.